

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

GRAĐA XIV

ODJELJENJE ISTORIJSKO-FILOLOŠKIH NAUKA

KNJIGA 10.

MEMOARI ŽIVKA CRNOGORČEVIĆA

Priredio za štampu
MILENKO S. FILIPOVIĆ

(Poseban otisak)

SARAJEVO

1966

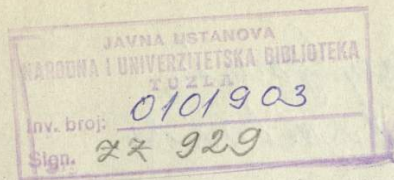

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

1. Zbornica Gmunt
Kupovina,
oparno
Memorandum

MEMOARI
ŽIVKA CRNOGORČEVIĆA
[IZ TUZLE]

CRNOGORČEVIĆ Ž. Memoari

O ŽIVKU CRNOGORČEVIĆU

1951, na godinu dana pre svoje smrti, poslao mi je na poklon moj prijatelj i mecena, pok. dr Risto Jeremić, poznati lekar, naučni i kulturni radnik (1869—1952), rukopis pod naslovom »Memoari Živka Crnogorčevića«. Na moju molbu, pok. dr Jeremić dao mi je i neka obaveštenja o ličnosti autora i o tome kako su nastali ti »memoari«.

Pok. dr Jeremić bio je neobična ličnost za naše prilike. dobro spreman i odličan lekar, a u vreme kad su u Bosni lekari bili retkost, on ne samo da se bavio lečenjem bolesnika nego je svugde gde je boravio i radio učestvovao i pokretao razne kulturne i nacionalno-patriotske akcije, a i sam se bavio intenzivno proučavanjima, i to ne samo na polju medicine nego i u oblasti istorije, geografije i etnologije. Tako je radio po Bosni, a tako i u Vojvodini, u kojoj je takode službovao niz godina između dva rata. Kao što je u samoj Tuzli pokrenuo i pomagao razne akcije šireg značaja, on je podstakao i uputio Živka Crnogorčevića, bivšeg trgovca, da napiše svoje memoare. U vreme pisanja memoara, Živko je živeo veoma oskudno, jer je imao samo skromnu penziju kao bivši tuzlanski podnačelnik (potpredsednik opštine). Znajući ga kao dobra čoveka i želeći da ga pomogne, dr Jeremić je, našao načina da ga materijalno pomaže a da time ne povredi njegovu osetljivost. Kako je Živko bio čovek odličnog pamćenja i mnogo video i pamtio o događajima iz prošlosti Tuzle i čitave severoistočne Bosne u kojima je neposredno ili posredno učestvovao i o kojima je često i živo pričao svojim poznanicima po Tuzli, dr Jeremić ga je pozvao svojoj kući, posadio ga za sto sa perom, mastilom i kancelarijskom hartijom, rekavši mu da zapiše ono što priča svojim poznanicima po čaršiji. Živko je to radio duže vremena, a dr Jeremić ga je novčano pomagao dajući mu tobože dnevnice. To je bilo maja 1910, kako je to označio dr Jeremić objavljujući 1919. jedan odlomak.

Rukopis je čuvan u porodici dra Jeremića sve do 1951, kada ga je dr Jeremić meni poklonio. Iako je porodica dra Jeremića u oba rata mnogo prepatila i mnogo pogubila od svoje imovine, zahvaljujući naročitom staranju gde Jeremić rukopis se sačuvao u potpunosti. Na žalost, on više nije potpun. Rukopis je bio u jednom izdavačkom preduzeću, koje se

interesovalo za tu vrstu literature, i vraćen mi je bez 20 stranica! Da se takvo što ne bi desilo i ubuduće, smatrao sam da će biti najbolje da ga sam pripremim za štampu i objavim.

Nije to spis od neke velike vrednosti, za koji će biti interesovanja i izvan Bosne: u spisu se ne govori mnogo o krupnim događajima i ličnostima, ali se govori o tom kako su se krupni istorijski događaji odražavali u jednoj bosanskoj kasabi u poslednja tri decenija turske vladavine.

Živko Crnogorčević, od prirode bistar, ljubopitljiv i okretan, sticajem prilika, aktivno je učestvovao od svoje mladosti u tim zbivanjima u svojoj kasabi, poznavao mnoge ljude u njoj i drugim mestima, a imao razgranate poslovne i srodničke veze sa drugim mestima. Nema kod njega nikakvih dubokih misli ili krupnih opservacija: on sasvim jednostavno, ali epski opširno i na način naših seoskih guslara, opisuje svoje sugrađane i zbivanja u kasabi, kako one sitne tako i one koji su njom stvarno gospodarili. A bosanska kasaba kao Tuzla bila je zaista zanimljiva po složenosti života: tu su različiti mentaliteti i težnje pojedinih grupa stanovništva, različitih po veri i po društvenom položaju. Iz kazivanja Živkovih, često naivnih, naziru se društveni sukobi ne samo između konfesionalnih grupa nego i u okviru tih grupa. I to u vreme kada turska vlast u Bosni propada, a kasaba Tuzla postaje u to i takvo vreme sedište mutesarifa i kao upravno središte višeg ranga menjuje Zvornik. Živko priča o trgovini i trgovcima, o begovima i kmetovima, o učiteljima, popovima i vladikama, itd. Tu je obilje podataka o samoj Tuzli: o njenoj izgledu, topografskim prilikama, epidemijama kolere itd., o načinu trgovanja i putovanja, o životu u kući i čaršiji, o poslovanju turskih organa vlasti itd., itd. Ima tu značajnih pojedinosti i za prošlost Brčkog, Zvornika, Bijeljine i dr., pa i Beograda.

Ma kako ta kazivanja bila jednostavna po sadržini a skromna po obliku, jer Živko je slabo vladao književnim jezikom, ona su dragocen izvor za poznavanje lokalnih ekonomskih, društvenih i kulturnih prilika u Tuzli i susednim mestima. Kamo sreće da mi i takvih memoara imamo i više iz same Tuzle, kao i iz drugih mesta!

Živko je pisao na mahove i u njegovu kazivanju nema ni sistematskog hronološkog izlaganja: on počne da govori o nekoj ličnosti ili događaju, pa onda iznese i sve što je s tim u vezi, makar se dešavalo i mnogo docnije. O nekim zbivanjima i ličnostima govori ponavljajući se. Svoja izlaganja nije podelio na glave ili odeljke; nema ni naslova, sem što je neki put kazao »A sad da vam pričam o...« ili »Da vam i ovo pričam«. Kako se nekih pojedinosti o kojima je već pisao prisećao u toku daljeg pisanja, on ih je ispisivao na marginama ispisanih stranica ili na posebnim listovima sa naznačenjem gde da se ti dodaci umetnu, ili jednostavno ostavljajući čitaocu da ih umetne gde treba: »I ovo sam zaboravio. Treba negdi da se doda«.

Prilikom redigovanja spisa za štampu, nastojao sam da materijal sredim što je moguće više hronološki i dopune da unesem na odgovarajuća mesta, pa sam izvršio podelu na odeljke i sam im stavio naslove. Neke manje umetke koje je on bio uneo u tekst ili naknadno dodao stavio sam kao beleške ispod teksta.

Pisac memoara imao je od školske spreme samo osnovnu školu, a ta škola je bila takva da ga nije snabdela osobitim znanjem književnog jezika. On je opisao živo kakvo je bilo njegovo školovanje. Živko je mnogo čitao i mnogo putovao, pa je u svoj jezik primao elemente s raznih strana. Ukoliko je pisao domaćim narečjem, ono je ijekavsko sa znatnim prime-sama istočnohercegovačkog dijalekta (nedelja, ded, de itd.), ali on u isto vreme upotrebljava i mnoge ekavske oblike, pa i izvesne ikavske. Prapovis je, može se reći, njegov sopstveni. Rečenica mu je veoma dugačka, red reči često tako ispreturan da kviri jasnost misli; rečenice vrlo često počinju s »Poslje toga«, »Elem« (= dakle), »I« i »Te«. Nastojao sam da zadržim što vernije dikciju i stil piščev, ali sam, vodeći računa o potrebi jasnoće i preglednosti, glomazne rečenice delio, izostavljao — ne uvek — pomenute pleonazme. Spis nije veran odraz lokalnog tuzlanskog govora u Tuzli, pa sam smatrao da nije potrebno ni sasvim verno ga reprodukovati, osobito pošto se radi o govoru iz 20. veka (1910. godina), kada već postoje i naučna obaveštenja o narodnom govoru. Ima jedna osobina u govoru koja je sigurno narodna, a koja se u spisu često susreće i na koju obraćam pažnju: Živko upotrebljava neobično često imperativ u funkciji narativnog prezenta ili aorista. Zatim, u duhu epske tradicije, Živko izlaže opširne dijaloge, ali često tako da pola kazivanja nečijeg navodi u obliku neupravnog, a pola u obliku upravnog govora. Ukoliko bi neki od stručniaka za jezik želeo da se s jezičke strane koristi ovim spisom, preporučujem mu da se posluži originalom koji se sada nalazi u Akademiji nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

Na ovom mestu treba da pomenem da Živko i naše muslimane srpskohrvatskog jezika redovno naziva »Turcima«. Ja to nisam menio, jer je među muslimanima o kojima on govori bilo i Turaka, a sami bosanski muslimani u to vreme su sebe obično i nazivali Turcima.

Svaki autobiografski spis nosi izvesna lična obeležja i težnju autora da svoju ličnost istakne ili opravda. Toga, očigledno, ima i kod Živka, jer je on i kao relativno mlad čovek uspeo da stekne znatan ugled u društvu i da učestvuje u javnim poslovima kao predstavnik tuzlanskih Srba i u turskoj i austro-ugarskoj upravi. Iz njegovih kazivanja može se zaključiti samo to da je bio čovek snalažljiv i realan, a da je, kao predstavnik čaršije, vodio oportunističku politiku. On je i sam u tursko vreme imao čifčije i, preme tome, pripadao omrznutom sloju aga. On nije bio svestan svog klasnog položaja niti značenja klasnih razlika i sukoba. To se vidi najlepše iz njegovih kazivanja o seljačkoj buni 1858, o čemu on izveštava kao novinski reporter: izlaže šta je lično video i doživeo. Ali, on očigledno nije ni protivnik seljaka. On je, ipak, predstavnik liberalnih težnji, širi od svojih sugrađana Srba koji su bili bogati trgovci, i stoga ga konzer-vativni elementi nisu trpeli.

Služi Živku na čast njegova objektivnost, naročito kad govori o svojim sugrađanima muslimanima i katolicima, sa kojima je održavao najbliže veze i pisao zaista sina ira et studio, pa nam ostavio lepe i značajne informacije o tim odnosima.

Šteta je da Živko nije opisao svoje doživljaje u toku celog života: on je opisao svoje doživljaje do 1878, kada se stvarno u istoriji njegova kraja i čitave Bosne završava jedan, a počinje drugi i drukčiji period razvitka; ipak, dao je poneko saopštenje i o zbivanjima posle 1878, među kojima

je zanimljivo njegovo kazivanje o progonu mitropolita Dionisija Ilijevića, te markantne i zanimljive ličnosti, koja zaslužuje da joj se posveti posebna monografija.

Pojedini delovi »Memoara« su ranije objavljivani. Najpre je dr Jeremić u podlisku tuzlanskog lista »Oslobođenje« br. 27—31 od 16, 19, 26. i 30. aprila i 3. maja 1919. objavio kazivanje Živkovo o okupaciji Tuzle 1878. Zatim, u tuzlanskom časopisu »Sredina«, br. 2 iz 1927, na str. 28—30, pod naslovom »Iz uspomena Živka Crnogorčevića«, izvod kazivanja o poreklu Crnogorčevića. Najzad, u »Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor« X, sv. 2 (1930), na str. 213—216, objavljen je odeljak pod naslovom »Iz poluprošlosti: učitelji u Tuzli od 1850—1875«.

Pok. Jeremić, koji se kao pisac odlikovao »telegrafskim stilom«, iznosio je samo glavnu sadržinu iz odnosnih odeljaka Živkovih memoara: on je u stvari »prevodio« Živka na književni jezik i ne samo izostavljao pojedine suvišne reči i rečenice nego i pojedinosti koje mu se nisu činile važne. Stoga, a pošto su i pomenute publikacije, osobito prve dve, postale velika retkost, ja sam pripremio za štampanje »Memoare« u celini, tj. uzimajući u obzir i te odeljke, a, razume se, bez onoga dela koji je »nestao«. Taj deo je obuhvatao oko 20 stranica autorovog rukopisa (nepun jedan autorski tabak). Izostavio sam, odnosno znatno skratio, kazivanje Živkovo o boravku sultana Aziza u Beču u leto 1867, jer to kazivanje nema nikakvog značaja za poznavanje naših prilika u to vreme.

Deo koji je »nestao« sadržavao je, pored ostalog, živ, opširan i veoma zanimljiv opis boravka jedne turske artistske grupe u Tuzli. Jedan pelivan iz te grupe pozivao je na megdan. Izišao mu je na megdan jedan Srbin i pobedio tog pelivana. Nešto nečuveno za to vreme. Pretila je opasnost da izbije sukob između muslimana i hrišćana, ali je neki muslimanski prvak svojim razumom i ugledom to sprečio. Toga kazivanja se vrlo dobro sećam. Nisam pak siguran, čini mi se da je i u tom delu bilo kazivanja o hadži-Lazaru Jovanoviću, svaštaru, koji je prikazan kao hohštapler.

Živko je u svojim Memoarima prikazao opširno svoje poreklo, svoje školovanje i svoj rad do okupacije Bosne. Posle okupacije Bosne bio je duže vreme »podnačelnik« grada Tuzle, a poslednje godine života proveo je kao penzioner. Umro je 26. februara 1914. u Tuzli, gdje je i sahranjen.

Mil. S. Filipović

MEMOARI ŽIVKA R. CRNOGORČEVIĆA

POREKLO CRNOGORČEVIĆA

Ded moj Živko sa svoja dva brata Lukom i Jeremijom i ostalom porodicom doselio se iz Drobnjaka, današnje Crne Gore, na Glasinac kod odžaka Šainpašića u selo Vidriće, kotar Rogatica. Naravski da ih je u isto selo dotjerala nužda i nevolja, pošto je to uvijek bivalo: kad izda godina, onda tojagu i ponjavu na nju, pak ajde u Bosnu da se izrane. Te ako im se dopadne, i ostaju Hercegovci de su i došli, a ako [im] se pak ne dopadne, onda vraćaju se natrag odakle su i došli. Dakle, pošto su tude smiestili se, onda se je i porodica staložila i smirila.

